

Державне регулювання банківської діяльності в Україні: нагляд на основі оцінки ризиків

У статті визначено проблеми державного регулювання банківської діяльності в Україні. Досліджено питання банківського нагляду на основі оцінки ризиків. Розглянуто дев'ять категорій ризику.

Ключові слова: державне регулювання, банківський нагляд, оцінка ризиків, система управління ризиками, кількість ризику, якість управління ризиком.

Лещенко В.В. Государственное регулирование банковской деятельности в Украине: надзор на основе оценки рисков

В статье определены проблемы государственного регулирования банковской деятельности в Украине. Исследованы вопросы банковского надзора на основе оценки рисков. Рассмотрены девять категорий риска.

Ключевые слова: государственное регулирование, банковский надзор, оценка рисков, система управления рисками, количество риска, качество управления риском.

Leshchenko V.V. State regulation of banking activities in Ukraine: surveillance based on risk assessment

The article defines the problems of government regulation of banking activities in Ukraine. The issue of banking supervision based on risk assessment. We consider nine categories of risk.

Key words: government regulation, banking supervision, risk assessment, risk management, amount of risk, quality of risk management.

Постановка проблеми. У ст. 1 Закону України “Про Національний банк України” [1] визначено банківське регулювання як одну з функцій Національного банку України, що полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Стаття 66 Закону України “Про банки і банківську діяльність” [2] визначає форми, в яких здійснюється державне регулювання діяльності банків.

Нагляд на основі оцінки ризиків – це внутрішній процес Національного банку України (далі – НБУ), який обраний для забезпечення більшої послідовності й ефективності інспектувань та інших видів наглядової діяльності. Банки з підвищеним ризиком або сфери діяльності із підвищеними параметрами ризику потребують більшої уваги з боку служби банківського нагляду. НБУ має за мету забезпечення якісного нагляду, спрямованого на визначення суттєвих існуючих або потенційних проблем в окремих банках або в банківській системі в цілому, а також на забезпечення належного усунення таких проблем [3, с. 1].

Використовуючи такий підхід, як нагляд на основі оцінки ризиків, представники банківського нагляду НБУ (наглядовці) мають визначати, як певні існуючі або потенційні проблеми, на які наражається банк або банківська система, впливають на характер і рівень ризиків у цьому банку. За результатами оцінки ризиків наглядовці складають плани і визначають дії нагляду. Нагляд на основі оцінки ризиків є поглибленим продовженням наглядової функції, що ґрунтується на ризиках та використовується НБУ. Такий поглиблений підхід дав змогу розробити та запропонувати для використання уніфіковані визначення ризиків, структуру для оцінки цих ризиків та інтегрований порядок здійснення оцінки ризиків у процесі нагляду [3, с. 2].

Відповідно до концепції нагляду на основі оцінки ризиків відповідальність за контроль ризиків покладається на керівництво банку і спостережну раду банку.

Національний банк України визначає, наскільки ефективно банк управляє ризиками протягом певного періоду. Нагляд на основі оцінки ризиків дає можливість Національному банку здійснювати превентивний нагляд, зосереджуючись на ризиках окремих банків та системних ризиках банківської системи.

Нагляд на основі оцінки ризиків визначає сфери діяльності, які в сукупності можуть становити неприйнятний рівень ризику для банківської системи. НБУ має за мету впливати на банківську систему через взаємодію з нею за допомогою безпосереднього нагляду, а також через відповідні нормативно-правові акти.

Деякі ризики є невід'ємною частиною банківської діяльності. Параметри ризиків обґрунтовуються за результатами проведення обмеженого за обсягом тестування під час інспектувань, спрямованого на підтвердження того, чи впроваджено відповідні засоби контролю. Цим підтверджуються початкові результати визначення параметрів ризиків і надається допомога в розробленні програм нагляду на основі параметрів ризиків окремих банків. Процес визначення параметрів ризиків є суттєвим для розроблення циклів нагляду і вибору інструментів нагляду.

Нагляд на основі оцінки ризиків передбачає спрямування більших ресурсів у сфері підвищеного ризику. НБУ використовує для цього такі дії:

- виявлення ризиків із використанням уніфікованих визначень. Ця сукупність ризиків формує підґрунтя для висновків і дій нагляду;
- вимірювання ризику на основі уніфікованих факторів оцінки;
- оцінка управління ризиками, яка дає змогу встановити, чи адекватно управляються і контролюються за допомогою відповідних систем банку визначені рівні ризику;
- спрямування більших ресурсів у сфері підвищеного або зростаючого ризику як у межах одного банку, так і в банківській системі взагалі;
- використання відповідних інструментів нагляду залежно від виявлених ризиків, формулювання висновків щодо параметрів та рівня ризиків, а також визначення заходів щодо подальшого контролю виявлених проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державного регулювання в банківській сфері висвітлюються в працях багатьох українських науковців, зокрема: О.М.Бандурки, В.С.Духова [4], Л.О.Примостки [5], В.В.Кравчука [6], С.О.Дмитрова, В.В.Коваленко, А.В.Єжова, О.М.Бережного [7], Л.К.Воронової [8], О.А.Костюченко [9], О.П.Орлюк [10] та ін.

Мета дослідження – визначення методів, інструментів та проблем державного регулювання банківського нагляду на основі оцінки ризиків.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання діяльності банків в Україні здійснюється на основі Цивільного і Господарського кодексів, законів України “Про Національний банк України” [1], “Про банки і банківську діяльність” [2], “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”, “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”, “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”, “Про акціонерні товариства” тощо.

НБУ визначає банківський ризик за його впливом на капітал і надходження. Ризик – це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку [3, с. 3].

Для розгляду ризиків потрібно вирішити, чи є ризики, які бере на себе банк, виправданими. Ризики вважаються виправданими, якщо вони є зрозумілими, контрольованими, такими, що можна виміряти, й такі, що відповідають здатності банку швидко реагувати на негативні чинники. Якщо ризики є невиправданими, наглядовці мають взаємодіяти з керівництвом і спостережною радою банку і спонукати їх до пом'якшення або усунення цих невиправданих ризиків.

Ринкові умови і структури банків є різними. Єдиної системи управління ризиками, яка була б прийнятною для всіх банків, не існує. Кожна установа має розробити власну програму та системи управління ризиками відповідно до своїх умов та потреб.

Ефективні системи управління ризиками мають бути незалежними від діяльності, пов'язаної з прийняттям ризиків.

Кожна система управління ризиками має включати елементи: виявлення ризику, вимірювання ризику, контроль ризику та моніторинг ризику.

Суттєвими чинниками ефективного управління ризиками є високий професійний рівень керівництва і відповідна комплектація персоналом. Керівництво банку несе відповідальність за впровадження, надійність і забезпечення функціонування систем управління ризиками.

До обов'язків керівництва банку належать такі [1, с. 5]:

- реалізовувати стратегічний напрям розвитку банку;
- розробляти положення, формальні або неформальні, що визначають толерантність банку до ризику та відповідають стратегічним цілям банку;
- наглядати за розробленням і забезпеченням функціонування інформаційних систем управління з метою забезпечення їх своєчасності;
- точності та інформативності;
- забезпечувати, щоб стратегічний напрям і толерантність до ризику були ефективно доведені до виконавців і дотримувалися на всіх організаційних рівнях.

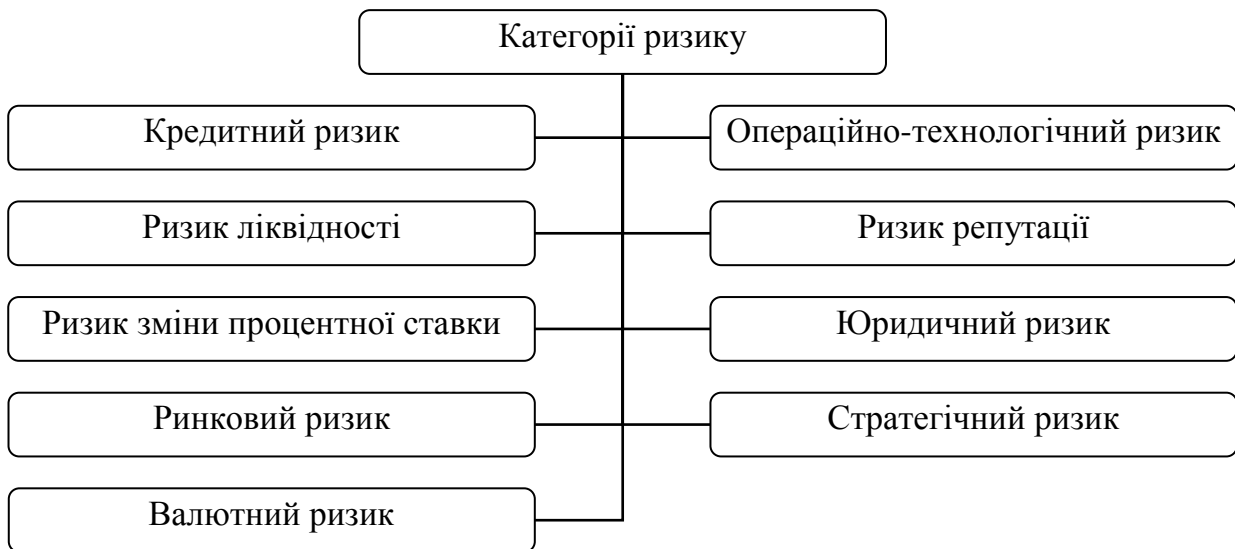
Сучасна економічна ситуація в Україні та світі потребує нових критеріїв оцінки ризиків банками. Вона полягає в новому розумінні структури і складових ризиків. Під час розробки власної системи управління ризиками банк повинен спиратися на міжнародний досвід та основні інновації у забезпеченні фінансової безпеки. З огляду на це для оцінки ризикованості банківської діяльності пропонується використовувати рекомендації МВФ, ФАТФ та новий варіант Базельської угоди (Базель II). За новою Базельською угодою за основні види прийняті ринковий, кредитний та операційний ризики; інші види ризиків вважаються такими, що входять до складу цих трьох основних. Однак банківська діяльність на Україні, як і в будь-якій державі, має свою специфіку [11, с. 62].

Ефективне управління ризиками передбачає наявність послідовних положень, процесів, кваліфікованого персоналу і систем контролю.

З метою здійснення банківського нагляду Національний банк виділив дев'ять категорій ризику.

Категорії не є взаємовиключними, оскільки будь-який продукт або послуга може наражати банк на кілька ризиків. Однак для зручності аналізу Національний банк виявляє та оцінює ці ризики окремо [3, с. 6].

Кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

Категорії ризику

Під час оцінки кредитного ризику розрізняють індивідуальний та портфельний кредитний ризик.

Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних витрат.

Ризик ліквідності ринку визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій за поточними ринковими ставками, не зазнавши при цьому неприйнятних витрат.

Ризик зміни процентної ставки – це наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок.

Ринковий ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі.

Валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали [3, с. 8]. Валютний ризик можна поділити на: ризик трансакції; ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик); економічний валютний ризик.

Операційно-технологічний ризик – це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контролюваності та безперервності роботи.

Ризик репутації – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду. Це впливає на спроможність банку встановлювати нові або підтримувати існуючі відносини з контрагентами, надавати нові послуги.

Юридичний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення.

Стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Цей ризик виникає внаслідок несумісності: стратегічних цілей банку; бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей; ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей; якості їх реалізації.

Система оцінки ризиків надає можливість вимірювати ризики і визначати, яких наглядових процедур необхідно вжити. Для шести категорій ризику – кредитного, ризику ліквідності, зміни процентної ставки, ринкового ризику, валютного та операційно-технологічного ризику – наглядовці оцінюють кількість ризику, якість управління ризиком, сукупний ризик і напрям ризику. Для ефективного використання системи оцінки ризиків наглядовці мають враховувати як поточний стан банку, так і чинники, які можуть вказувати на зростання ризиків.

За системою оцінки ризиків існує чотири основних компоненти визначення параметрів ризику банку [3, с. 10]:

- кількість ризику, тобто рівень або обсяг ризику, на який наражається банк, характеризується як незначна, помірна або значна;

- якість управління ризиком, тобто наскільки добре здійснюється виявлення, вимірювання, контроль і моніторинг ризиків; характеризується як висока, така, що потребує вдосконалення, або низька;

- сукупний ризик, тобто узагальнений висновок, який відображає рівень занепокоєння органів нагляду, зважаючи як на кількість ризику, так і на якість управління ризиком, з урахуванням відносного значення кожного з цих аспектів.

Висновки. Викладене вище дає підстави стверджувати, що вплив держави на діяльність банків має характер регулювання. Державне регулювання діяльності банків являє собою вплив на діяльність банків, який від імені держави здійснюють уповноважені державні органи, що полягає в здійсненні нормативного регулювання основ їх діяльності, забезпеченні можливості їх функціонування та реалізації безпосереднього регулювання в цій сфері.

Оцінюючи ризики із застосуванням системи оцінки ризиків, органи нагляду визначають рівень занепокоєння (тобто сукупний ризик) і напрям ризику для кожної категорії ризику. Відповідні висновки органів нагляду визначають, які наглядові заходи будуть використовуватися, наприклад планова інспекційна перевірка, позапланова інспекційна перевірка, заходи безвиїзного нагляду тощо.

Застосування методики і критеріїв управління ризиками дає змогу органам нагляду визначити, яка саме програма наглядових дій має бути розроблена для банку.

Список використаних джерел

1. Про Національний банк України : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238 (редакція від 1 січ. 2013 р.).
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30 (редакція від 1 січ. 2013 р.).
3. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 15 берез. 2004 р. № 104. – Режим доступу : www.bank.gov.ua

4. Основи економічної безпеки : підручник / [О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков]. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
5. *Примостка Л.* Економічні ризики в діяльності банків / Л. Примостка // Банк. справа. – 2004. – № 3. – С. 17–23.
6. *Кравчук В. В.* Базельські угоди: новий етап розвитку міжнародної системи оцінки ризиків / В. В. Кравчук // Фінанси України. – 2004. – № 6. – С. 121–128.
7. Фінансовий моніторинг в банку : навч. посіб. / [С. О. Дмитров, В. В. Коваленко, А. В. Єжов, О. М. Бережний] ; за ред. С. О. Дмитрова, В. В. Коваленко. – Суми : ВТД “Універ. кн.”, 2008. – 336 с.
8. *Воронова Л. К.* Фінансове право України : підручник / Л. К. Воронова. – К. : Прецедент : Моя книга, 2006. – 448 с. – (Юрид. б-ка).
9. *Костюченко О. А.* Банківське право : підручник / О. А. Костюченко. – 3-тє вид. – К. : Вид-во А.С.К., 2003. – 928 с.
10. *Орлюк О. П.* Фінансове право. Академічний курс : підручник / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.
11. *Горалько О. В.* Використання міжнародного досвіду у зменшенні ризикованості банківської діяльності та забезпеченні фінансової безпеки / О. В. Горалько // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. – Львів : [б. в.], 2011. – № 1. – С. 60–67.